

Jámborné Balog Tünde

Aranymadár

Kiskarácsony, nagykarácsony, kisült-e már a kalácsonom? – kérdezi profánul a kedves népdal. Azokban a sötét időkben, amikor a karácsonyi angyal sem kapott passzust az égből való lejárkáláshoz, *Mennyből az angyal* helyett ezt énekeltek az iskolásokkal. Mi azért ezt is besoroltuk nagymamával a *Kirje, kirje kisdedske* és a *Csordapásztorok közé*, egyszerre élvezve a karácsonyi hangulatot, a sparheltből sugárzó ünnepi meleget és a sütőből áradó kalácsszagot, nagymama mazsolás kalácsának felejthetetlen illatát a Vizes utcai ház konyhájában. Közben azért a szomszédos szoba neszeit is figyeltük, várva az angyali csengettyűszóra.

Karácsony szombatja volt, Ádám és Éva napja, az ünnep előestéje. A régi öregek nem karácsonyfát állítottak ilyenkor, hanem zöld ágat aggattak a gerendára a paradicsomi fa emlékére piros almákkal feldíszítve. Hajadonfőtt hozta be a kiszombori gazda a szalmát a tisztára söpört szobába, és háromszor hajtott térdet: *Möggüött a Kis Jézus!* – mondta, aztán szétszórta a szalmát a földön. Karácsony éjszakáján azon aludt az egész háznép, a kis Jézus ágyában.

Kiskarácsony, nagykarácsony – énekelte vagy harminc éve cérnavékony, lámpaláztól elcsukló hangon, plafonig érő karácsonyfánk csillagporos fényében öcsém egyetlen kislánya, mert előtte megvolt már a hangverseny, gyerekeim karácsonyi dalbemutatója, és ő sem akart lemaradni idősebb unokatestvérei mögött. A gyertyák reszkető világánál jól lát-

tam, amit láttam, öcsém ádámcsutkájának mozgásából ki is találtam, hogy a könnyeit nyeli. Eszébe jutott vajon neki is az, ami nekem: anyánk kálváriája azon a hajdanvolt karácsonyon?

Karácsony vigíliáján a régiek egész nap böjtöltek. Szögedében az öregek csak kenyeret ettek olajban áztatott nyers savanyú káposztával, és jól tudták, hogy aki tartja a böjtöt, estére meglátja az aranymadarat, az ablakon beröppenőt, a mestergerendán végigsétálót.

Azon a karácsonyon mindnyájunkhoz eljött az aranymadár, pedig csak anyám böjtölt, a nap első felében azért, mert nem volt ideje, később, mert nem volt kedve az evéshez. Dél körül hazaszaladt egy taligás emberrel, fát hoztak, másfél mázsát. Ennyit adtak egyszerre, ezért is órákig kellett sorban állni, mint akkoriban mindenért. *Segítsetek behordani, én visszamegyek karácsonyfaért. Azt ígérték, egy óra múlva érkezik* – szölt vissza a kapuból, és meg se hallotta nagymamát, aki ebédelni hívta. Abban az évben különös szigorral tiltották az ünneplést, karácsony mindkét napja munkanap lett, és egész adventben csak egyszer árultak fenyőfát a piacon, éppen Luca napján, de olyan keveset hoztak, hogy percek alatt szétkapkodták a szerencsések.

Anyám csak szürkületkor érkezett haza, üres kézzel, agyonfagyva. *Nem lesz karácsony* – mondta, és kővé dermedt arccal bement az utcai szobába. *Mit bámultok?* – szölt ránk nagymama –, *hallottátok. Anyátok nem kapott fenyőt. Idén nem jön*

az angyal. Hitetlenkedve néztünk rá, vártuk, hogy mond még valamit, ami megváltoztatja a keserű igazságot, de nem szólt többet. Gépiesen lisztet szórt a nagy cseréptálba, és a kulcsra zárt kredencből kivett három szem kockacukrot: egyet az élesztőhöz, egyet nekem, egyet öcsémnek szánva, aki azonban már árkon-bokron túl járt, mert amíg nagymama a kulcsokkal bajlódott, kiszökött a konyhából. *Hol lehet ez a gyerek? Csak nem csavarog el ma is?* – aggódott nagymama, mert kint már régen besötétedett. Öcsém gyakran tűnt el így észrevétlenül, és se szép szóval, se veréssel nem lehetett leszoktatni a kóborlásról. *Szólni kéne anyádnak* – tette hozzá tétován nagymama, de mégsem tett semmit, csak állt a sötét konyhában a vakon bámuló, elfeketült ablaknál, és nézte, hogy nyílnak ki üvegén a jégvirágok.

Karácsony böjtjén, sötétedés után a régi pásztorok végigcsörtettek az utcákon, nagy csinnadrattával, lármásan indultak Betlehembe. *Meghallgatják az Isten üzenetét?* – kérdezték a gazdáktól, akikhez útközben betértek. Kolompoltak, ostorral durrogattak, s egy vesszőcsomóval csapdosták az állatokat, hogy szaporák legyenek, azután mentek a pásztormisére.

Kint az utcán hirtelen zaj támadt. Kiabálást hallottunk, előbb könnyű lépek gyors közeledését, majd – mint ha az udvarunkról jönne – valami tompa puffanást, amit rohanó léptek dobogása követett. Ketten futottak el a ház előtt. *Hová lett a kölyök? Nem láttad?* – kérdezte egy borízű hang, és a másik válasz helyett dühösen szitkozódni kezdett. Nálunk ezalatt kinyílt, majd becsukódott az előszobaajtó, anyám cipósarka kopogott a lépcsőn.

Karácsony éjszakáján, miután ádventben kisuvikszolták lelküket, test-

ben is megtisztultak a régiek. Aranyvizet, életvizet, szentvizet merítettek kutakból, forrásokból. Eladó lányok szebbek lettek a mosakodástól, betegek, akik ittak belőle, egészséget nyertek. Vacsorára a lucabúzával, kizöldült borbálaággal ékes asztalról mézes diót, mákos gubát ettek. Fiúgyerekek zörgettek be házról házra járva a szögedi tájon, bácskai falvakban, s kérdezték: *Meghallgatják-e az angyali vigasságot?*

Kiskarácsony, nagykarácsony – kezdte el nagymama az éneklést, mert a süllő kalács illata betöltötte a konyhát, s ez felért egy angyali üzenettel, de az angyal maga is elröpült felettünk, és bedobott egy fenyőfát a kapu tetején, majd utánahajította a kisfűrészt is, öcsém játékfűrészt. *Meghalok a szégyentől, anyuka* – mondta anyám, és rázta a zokogás, amikor maga után húzva a formás fácskát, megjelent az ajtóban, sántikáló öcsémet kísérve. Nagymama ránézett a hosszútűjű, vastagtörzsű kis fenyőre, amelyen a vak is láthatta, hogy egy nagyobb fa csúcsáról vágták le sebtében. Ártatlan, kék pillantása megállapodott vérző kezű, reszkető unokáján, és halottsápadt leányán, azután kimondta a szentenciát: *Nem a te szégyened, leányom, és nem is ezé a gyermeké. Az szégyellje magát, aki ellopta tőlünk a karácsonyt!*

Az éjféli mise a régi időkben sötétben kezdődött. Csak akkor gyűjtötták meg a gyertyákat, mikor a pap a glóriát kezdte énekelni, de akkor aztán mennyei világosság támadt a templomokban. Székely legénykéek csízeket engedtek ki a kalitkákból, Ditrón kisfiúk utánózták cserépsípokkal a madárccicsérgést, valóságos madármise volt éjfélkor, híven az Erdélyben virágzó ferences hagyományokhoz.

Kiskarácsony, nagykarácsony – kezdte nagymama az éneklést, és mi fújtuk vele boldogan. A Csordapásztorokra megérkezett apám is. Nem magyarzkodott, csak bocsánatkérő mosollyal lebontotta az újságpapírt terjedelmes csomagjáról. Régimódi, hengeres kalitka volt benne, rúdján az aranymadár üldögélt. *Anyátoké* – kö-

zölte teljesen fölöslegesen, mert ezt úgyis tudtuk. A kanári bóbiskolt, de mikor megszólalt a másik szobából a csengettyű, olyan trillázásba kezdett, hogy nagymama is elérzékenyült. *Mint mamukánál Ditrón leányka koromban* – szipogta, és kis fekete szegélyű zsebkendőjével megtörülgette bepárasodott szemüvegét.

Hej regó rejtem

Vannak pillanatok, amelyek nem múltak el soha, és úgy jelennek meg az idő tépett firmamentumán, mintha öröktől fogva ott lennének. Mindnyájunk emlékezete őriz ilyen kimerevített képeket. Álmatlan éjszakákon ezeket próbáljuk fölidézni a tépelődés sötét árnyai ellenében, és homályosuló agyunk végső erőfeszítése ezeket vetíti majd föl rebbenő szemhéjunk parányi filmvásznára ama utolsó órában, amikor rádöbbenünk, mennyi talmi dologért tülekedtünk, pedig csak ezekért a pillanatokért volt érdemes élni. Anyánk kezének lágy érintéséért, újszülött csecsemőnk tejszagú szuszogásáért, régi karácsonyok fenyő- és kalácsillataért. Ezeket a képekbe zárt pillanatokat azonban magunkkal visszük – és bár örökkévalóak –, elérhetlenné válnak ivadékaink számára, hacsak nem tudja valaki csapdába ejteni őket, mint Brueghel a dombtetőre érő vadászokat, vagy Rembrandt a vízbe lépő Hendrikje borzongását. Még a legnagyobbak is csak ritkán érik el az ilyesmit, pedig egész életükben erre törekszenek. Máskor meg teljesen véletlenül azoknak sikerül a vadászat, akik nem is álmodtak róla, és eszük ágában sem volt illékony pillanatokat kergetni, csupán szorgos munkával

próbálták megmenteni azt, ami már pusztulóban volt a századforduló idején. Mert a falánk huszadik század kítátotta mohó száját, hogy elnyelje az évezredek alatt kikristályosodott népi kultúrát szőröstül-bőröstül, és helyette ránk öklendezze a civilizáció minden mocskát: a silány giccset, az antiművészet eszelős kitalálmányait, és a virtuális világ szörnyűségeit.

Az a hajdani fotográfus, aki ezerkilencszáz decemberében bejárta Dél-Zala hideg, havas országát, elcsípett egy ilyen halhatatlan pillanatot: és az már ott lesz a tenyéryni lemezen, ezüstből kijegecesedve, mindéig, mert ha eltörne is az üveg, a róla készült képek megmaradnak a könyvekben, amelyekbe – mintha csak valami titokzatos sugallatnak engedelmessé válnak – mindig ezt a fényképet választják ki a képszerkesztők, ha a regölés ősi szokását akarják bemutatni.

Már akkor is, a fényképezés idején is csak töredékesen, csak nyomokban lehetett megidézni ezt a kiveszőben lévő, rejtélyes rítust, amelynek szövegeiben a csudafiú szarvas misegyertyás maszkja mögül olajfaligetekben kószáló faunok kecskearca vigyorog ránk, és a mediterrán világ bömbölő

bikaistenének monumentális árnyéka sötétlik át a porka havak ritkás függönyén, a lascaux-i barlang üzenetét hordozva. Pedig mind elpusztultak akkorára a Nappal, Holddal és csillagokkal felékesített szarvas álarcok, nemhiába üldözték tűzzel-vassal a középkori alakoskodókat, és a fából faragott nagy rőt ökröket is régen megette a szű. Mint a sámánszövegek maradékát – *szita-szita-pénteket* vagy a *sípot, dobot, nádi hegedűt* –, a régiektől ellesett szövegfoszlányokat is gyermekek őrizték, mondogatták. *Hajdinaszár köntösünk, cserfakéreg bocskorunk*, kántálták, és dörömbölni kezdtek éjfélját a nagykapun: *mongyuk-e vagy nyomjuk?* Gyermekek vették hidegtől dermedt kezükbe a zajkeltő zeneszerszámokat: láncos botot, köcsögdudát, báránycsengőt, kettős furugulát, gyermekek, akiknek ajkáról régi, általuk sem értett szavak bugyogtak a lehelet kicsapó fehér párájába burkolva.

Négy fiú áll egy boronaház fehérre meszelt fala előtt, hidegtől kicsípelt arccal, kifejezéstelen szemmel, ünnepelesen, mint az archaikus bálványok. Bocskoruk alatt hóborította kövek, és a kövek alatt nesztelenül fordul az idő kereke, hogy átlendítse őket a következő századba, abba a várva várt huszadikba. A fal tömege szétfoszlik, feloldódik a százéves fotográfián, mintha a semmi partján állana az a négy fiú ezerkilencszáz karácsonyán, mintha a vaskos gerenda mögött vége lenne a földnek, a világnak, és előttük – számunkra láthatatlanul – ott áll az idővarázsló fotográfus a leképező szerkezet mögött, masinájában felhúzva már az időcsapda zsilipjei. A fényképész érezhet valamit a pillanat egyszeriségéből, és miután meghúzza a zsinórt, próbálja megismételni a lehetetlent. És – minő ritka-

ság az ilyesmi! – másodszor is sikerül neki: újabb felvételt készít a furulyás, pásztorkalapos fiúról, akinek válláról évezredek természetességével csüng le a kifordított ködmön, és a legkisebbről, fején bojtos tökkoloppal, kezében köcsögdudával. Odaadja a nagyobbknak a láncos botot, megigazítja a kissé lehajló kalapkarimát, hogy ne árnyékolja be a fiatal arcot, azután visszalép a masina mögé. *Emeld föl a fejedet fiam* – mondja –, és meghúzza a zsinórt.

Seemayer Vilmos vagy Vilibáld, vagy akárki – nem tudom pontosan, melyikük volt a szerencsés fotográfus, mert elkallódnak ám a nevek és emberek száz esztendő alatt – azokban a napokban Nagyrécsén betlehemeseket fényképez, papírsüveges, csizmás kisfiúkat, Komárvároson regösöket, bőgatyás, kalapos legénykéket, egy nevenincs faluban rostakéregből készült, kiugratható csillaggal járkáló fakardos háromkirályokat, ám a csoda másutt következik be. *Szegény Szent István szolgái – efagyott kinek fülö, kinek lábo* –, a mindössze nyolcszáz lelket számláló Garaboncon várnak rá, és ott látja meg azt a nagyszélű pásztorkalapot a bocskoros fiún. Aki arra a kalapra ránéz, azt megigézi örökre a múlt.

A garabonci regösök az évezred utolsó századának hajnalán tíz-tizenhárom éves sihederek lehettek, és nem sejtették, mennyi veszély leselkedik rájuk a közeli és távoli jövőben, mennyi rettenettel kell majd megbirkózniuk. Az első nagy roham, a tizennégyes háború, fiatalságuk virágjában támadott rájuk, s ha túléltek, már fenekedett rájuk a második, hogy miszlikbe aprítsa őket, és ha az sem végzett velük – és nem vitték el őket kicsi robotra sem –, várták őket Rákosi börtönei, hurkot vetettek rájuk

az alattomosan leselkedő akasztófák, és még csak ezután jött ötvenhat az újabb megtorlással. *Haj, regő rejtem! Azt is megengedte nekünk az a nagy Úristen ...*

Állnak a fiúk a hóban, szájukon már készülnek a szavak, rögvést kibuggyan belőlük az ének, és mindjárást elindulnak láncos bottal döngetve, csengettyűvel csilingelve, kolomppal kolompolva, köcsögdudával dudálva, furugulával furulyázva, az ólakban a jószágokat, a tisztaszobák küszöbén az eladó lányok gömbölyű farát suhogós vesszővel megcsapdosva énekelik az ősi dallamot, hogy *adjon az Úristen egy hold földön ezer kereszt búzát, haj, regő rejtem! Egy tyúk alatt száz csibefiat, egy pulyka alatt száz pulykafiat, egy lúd alatt száz zsiba fiat,*

egy disznó alatt kilenc sima malacot hej, regő rejtem! és így tovább, egyre tovább, a termékenység varázsigeit a szaporaságot jelző számokkal keverve. Végül összeregölik a párokat, *hej, regő, rejtem!* így szolgálva a halál fölött diadalmaskodó, örökösen megújuló életet.

Most, az évezred utolsó karácsonyán vajon lesznek-e arra való legények Göcsejben vagy Kénoson, vagy akárhol, akik magukra öltenék a molyrágott ködmönöket, fejükre illesztenék öregapáik elvásott kalapját, és nagy zenebonát csapva regölni indulnának, hogy varázsszövegeket énekelve termékennyé bővíljék ezt az öregedő világot, és – mialatt talpuk alatt újra nagyot fordul az idő kereke – fölrázzák az aluvókat.

TÉLI ÜZENET